

AFGANİSTAN'DA BİR TÜRK-ALMAN HEYETİNİN FAALİYETLERİNE KARŞI İNGİLTERE'NİN POLİTİKALARI

K. Tuncer ÇAĞLAYAN*

Giriş

Dünyada büyük bir sömürge imparatorluğu kuran İngiltere için Afganistan özel bir konuma sahipti. İngiliz sömürgelerinin incisi olarak kabul edilen Hindistan'ın Kuzey ve Kuzeybatısından gelebilecek tehditlere karşı Afganistan güvenlik seti idi. Tarihe *Büyük Oyun* olarak geçen on sekizinci yüzyılın ikinci yarısındaki İngiliz-Rus rekabeti esnasında Rusların tecavüzlerine karşı Afganistan, İngiliz Hindistan Valiliği'nce desteklenmişti. 1907 İngiliz-Rus antlaşmasına kadar devam eden bu rekabette Afganistan tampon devlet olarak iki güç tarafından da işgal edilmemişti.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından itibaren Afganistan İngilizler için özel konumunu korumaya devam etti. Ancak İngiltere açısından bu sefer Afganistan Rusya'ya karşı değil Türk-Alman ittifakına karşı bir kalkan olarak kullanılacaktı. Afganistan'ın İngiliz sömürgeciliği için öneminin farkında olan Almanya, müttefiki Osmanlılarla bu ülkeyi ittifaklarına dahil etmek ve bu suretle Hindistan'ı tehdit etmek isteyecek ve Birleşik Krallık da bu teşebbüsü başarısızlığa uğratmaya çalışacaktı. Amaçlarına ulaşmak için iki tarafın başvurdukları metotlar ve sonuçları bu makalede incelenmeye çalışılacaktır.

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

I. Türk-Alman Askeri Heyetleri

Afganistan'ı ittifakına almak gayesiyle Almanya'nın inisiyatifiyle 1914 yılının Ağustos ayı başlarında bahriye binbaşı Hüseyin Rauf Bey başkanlığında Türk ve Almanya'nın Şiraz konsolosu Von Van Muss başkanlığında Alman müşterek bir askerî heyet oluşturulmuştu. Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Bey'in görevlendirmesi ile kurulan ve Rauf Bey müfrezesi ismiyle de anılan Türk Askerî Heyeti, Bağdat'tan katılacak subaylarla beraber 25 kişi olacaktı.¹ Alman Heyeti ise başkan Van Muss, Yüzbaşı Nidermayer, Doktor Von Hentig'le beraber 20 kişiden oluşacaktı.²

İlk plâna göre bu heyet, İstanbul'dan birlikte hareket edecek, Halep – Bağdat üzerinden İran'a geçecek ve nihayet Afganistan'da Kabil'e ulaşınca ya kadar müşterek faaliyetlerde bulunacaktı. Almanlar altın ve silah ile Türkler ise padişah hediyesi kılıçlar, Kuran-ı Kerim ve sancaklar ile Afganistan Emiri'ni ve diğer önemli şahısları yanlarına çekmeye çalışacaklardı.³ Ancak Alman heyeti ile Türk heyeti arasında anlaşmazlık çıktı. Almanlar bu operasyonda inisiyatifin kendilerinde olması gerektiğini Türklerin ise Alman heyetine yardımcı olarak hareket etmeleri gerektiğini ileri sürmekteydi. Rauf Bey ise müslüman doğunun ancak Halife'nin cihad emriyle harekete geçebileceğini, bu münasebetle inisiyatifin Türk heyetinde olması gerektiğini düşündüğünden Alman heyet başkanı ile anlaşmazlığa düştü. Bu anlaşmazlık çeşitli vesilelerle büyüyerek Bağdat yolunda iken Alman heyetinin Halep'e geri dönmesiyle sonuçlandı. Diğer bir deyişle müşterek amaçla tertiplenmiş olan bu heyetin iki kanadı birbirlerinden bağımsız olarak ayrı ayrı yollarına devam etmek zorunda kaldı.⁴

¹ Türk heyetin başında bulunan binbaşı Rauf Bey'in yanı sıra Binbaşı Ömer Fevzi Bey, Yüzbaşı Tevfik Efendi, Yüzbaşı İsmail Efendi, Yüzbaşı Cenal Efendi ve çoğunluğunu mlzım-ı evvel rütbesinde subaylar heyette yer almaktaydı. İ. Kurtcepe – M. Balcıoğlu, "Birinci Dünya Savaşı Başlarında Bir Türk-Alman Projesi – Rauf Bey Müfrezesi", OTAM, Ocak 1992, s.250, ATASE, Kls. 3610, Dos. 30, Fhr. 1.1.

² ATASE, Kls. 3610, Dos. 30, Fhr. 1.2. , Kurtcepe – Balcıoğlu, aynı makale, s.251.

³ ATASE, Kls. 3610, Dos. 30, Fhr. 1.5. , Kurtcepe – Balcıoğlu, aynı makale, s.252.

⁴ ATASE, Kls. 7, Dos. 37A, Fhr. 3, Kurtcepe – Balcıoğlu, aynı makale, s.254.

Türk heyeti Eylül 1915'e kadar İran'ın Kirmanşah – Hanikin bölgelerinde faaliyet göstermekle beraber Afganistan'a geçmeyi başaramadı.⁵ Alman heyeti ise 1915 yazında Afganistan'a ulaşmayı başardı. Yüzbaşı Niedermayer ve İsfahan Konsolosluğu'na getirilen Doktor Von Hentig, Emir Habibullah ile görüşmeler yaptı ancak bir başarı sağlayamadı.⁶ Fakat bu heyet İran'daki varlığını sürdürerek Afgan sınırındaki aşiretleri propaganda ve para yolu ile Almanya adına teşkilatlandırmaya ve Afganistan'ı etkilemeye çalışacaktır. Bununla beraber bu faaliyetler ancak Bolşevik İhtilali neticesinde Rusya'nın savaştan çekilmesi ve bölgede Rus nüfuzunun yok olmasından sonra başarılı sonuç almaya başlayacaktır.⁷

II. Alman-Afgan İttifak Antlaşması ve İngiltere

İngiltere, Bolşevik ihtilali öncesi Almanya'nın Afganistan'a yönelik siyasetini yakından takip etmekteydi. Bu siyaset 1917 sonuna kadar Almanya için olumlu sonuçlanmadığından İngiliz Hükümeti'ni rahatsız etmemiştir. Ancak ihtilal sonrası Almanya'nın faaliyetleri İngiltere'yi tedirgin etmeye başladı. İngiltere'nin Bern büyükelçisi Rumbold'un 5 Ocak 1918 tarihli telgrafında Bern'deki Alman elçisinin Almanya'nın yeni bir heyeti Afgan Emiri'ne gönderdiği ve bu heyetten çok ümit var olduklarını ifade ettiğini bildirmekteydi. Rumbold'un haberine göre, Osmanlı ulemasından ve İranlılardan etkili kişileri ihtiva eden bu heyet Osmanlı Padişahı ve Şeyhülislam'dan mektupları Emir Habibullah'a arz etmişlerdi. Bu mektuplarda İslam'ın koruyucusu olan Türk-Alman ittifakını desteklemesi Emir'den rica edilmişti. Emir'e çok sayıda Türk subayının Rusya'daki esir kamplarından gelerek Afganistan'da düzenli, disiplinli büyük bir ordu kuracağı, ayrıca bir Türk-Alman ordusunun da

⁵ ATASE, Kls. 3610, Dos. 30, Fhr. 1.25. , Kurtcepe – Balcıoğlu, **aynı makale**, s.268. Bu başarısızlıkta gerek İngiliz taarruzu sebebiyle Irak'taki Osmanlı askerî varlığının tehlikeye girmesi, gerek müfrezedeki askerî gücün yetersizliği ve gerekse Almanların Türk heyetinin faaliyetlerini engellemeye çalışması etkili olmuştur. Kurtcepe – Balcıoğlu bu projenin diğer benzerleri gibi arzu edilen ile mümkün olan arasındaki dengenin sağlanamamasından dolayı başarısız olduğunu ifade etmektedir. Bakınız Kurtcepe – Balcıoğlu, **aynı makale**, s.269.

⁶ ATASE, Kls. 17, Dos. 81, Fhr. 1.2.Kurtcepe – Balcıoğlu, **aynı makale**, s.275.

⁷ Almanya'nın İran'a yönelik faaliyetleri için bakınız İsrail Kurtcepe – Mustafa Balcıoğlu, "Türk Belgelerine Göre Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İran Siyaseti," OTAM, Ocak 1992, ss.271-284.

Afganistan'a geleceği sözü verilmişti. Alman elçisine göre Emir bu teklifleri olumlu karşılamış ve meseleyi düşüneceğini ifade etmişti. Yine Rumbold'a göre Hindistan Müslümanlarını harekete geçirmek için Almanya tarafından büyük propaganda çalışmaları plânlanmıştı.⁸ Rumbold'un daha önce gönderdiği bir başka telgrafında da Bern'deki Osmanlı Elçisi'nin benzer ifadeler kullandığını bildirmekteydi. Türk Elçisi'ne göre Almanya Afgan Emiri'ne birkaç kez heyet göndermiş, İngiltere'ye karşı savaşa ikna etmeye çalışmıştı. Emir önce bu teklifleri çok ciddiye almamış fakat Rus İhtilali'nden sonra Alman ve Türk yardımı almak kaydıyla bu teklifleri kabul edebileceğini ifade etmişti.⁹

Bu haberler üzerine İngiltere'nin bu hususta rahatsızlık duymaya başladığı görülmektedir. Bu haberleri değerlendiren İngiliz Dışişleri Bakanlığı Siyasî İstihbarat Bürosu danışmanlarından A. J. Toynbee "Rus ihtilali ile hem itilaf devletlerinin genelde durumunun bozulması hem de bölgedeki etkileri Emir'in tavrını değiştirmiş olabilir" demektedir. Toynbee'ye göre Afgan Hanlığı'nın Kuzey Batısı'nda fiilen bağımsız olan müslüman idarecilerin kontrolünde Fergana ve Taşkent'in yanı sıra Çarlık Rusya'sı tarafından muhtariyet verilmiş Buhara ve Hive Hanlıkları vardı. Ayrıca kuzey İran'daki Rus hakimiyetinin kırılmış olması ve Kafkasya'da Azerilerin mahallî yönetim kurması Emir'in Kabil'den İstanbul'a olan güzergâhı üzerindeki engelleri kaldırılmış olacaktı.¹⁰ Toynbee'ye ulaşan 23 Ekim 1917 tarihli Berne merkezli bir istihbarat raporuna göre yeni bir heyet İstanbul'dan Ekim sonunda ayrılmıştı. Pekin'den 12 Ocak 1918 tarihli bir başka istihbarata göre 4 Türk elçisi Hokand'a ulaşmıştı. Toynbee, bu bilgilerin ışığında Afganistan'da İngiltere aleyhine gelişmelerin oluşması için yeni bir teşebbüsün aşikâr olduğunu, Ortadoğu'da halihazırda sürdürülen pan-turanist propagandaya ilaveten

⁸ FO 371/3296/8818, 15 Ocak 1918, Sir Horace Rumbold'dan Dışişleri Bakanı Arthur Balfour'a 5 Ocak 1918 tarihli telgrafnâme.

⁹ FO 371/3296/1919, 3 Ocak 1918, Rumbold'dan Dışişleri Bakanlığı'na, 29 Aralık 1917 tarihli telgraf.

¹⁰ FO 371/3296/1919, 3 Ocak 1918, A. J. Toynbee imzalı Dışişleri Bakanlığı Siyasî İstihbarat Dairesininin 17 Ocak 1918 tarihli raporu. Bu raporun 3 Ocak 1918 tarihli dosyaya sonradan ilave edildiği anlaşılmaktadır.

bu meselenin ciddi bir tehlike oluşturabileceğini raporunda vurgulamaktaydı. Çünkü her ne kadar Emir tarafsızlığını korumak istese de yeni heyetin Kabul'e ulaşması muhtemelen O'nun elini-kolunu bağlayacaktı.¹¹

İngiltere'nin rahatsızlığını artıracak diğer önemli bir bilgi Hindistan İngiliz İdaresi Dışişleri Bakanlığı'ndan gelen bir yazıda yer almaktaydı. Bu yazıda, Şiraz'da bazı Alman belgelerinin ele geçirildiği, bu belgeler arasında Almanya'nın İsfahan Konsolos yardımcısı Seiler'a ait bir günlükte Yüzbaşı Nidermayer ve Hentig imzalı Almanya – Afganistan ittifak antlaşması taslağının da bulunduğu belirtilmektedir. Bu antlaşma 10 maddeliktir ve 24 Ocak 1916 tarihini taşımaktadır.¹² Bu maddeler:

1. Afgan Hükümeti tam bağımsızlığına ve siyasî hürriyetine sahiptir.
2. Alman Hükümeti Afgan Hükümeti'ne yardım edebileceği kadar yardım etmeyi kendine vazife sayar; Afganistan'ın bağımsızlığını tanır; Avusturya ve Bulgar Hükümetleri'nin de tanınması için çalışacaktır.
3. Afganistan Hükümeti derhal askerî yönetimini ve kaynaklarını ıslaha ve Hindistan, Türkistan ve İran halkları ile siyasî ilişkilerini geliştirmeye başlayacaktır.
4. Alman Hükümeti Afganistan Hükümeti'ne en kısa zamanda son model 100 000 adet tüfek, 300 adet çeşitli çapta top ve beraberinde mermilerini ve diğer malzeme ile 10 milyon sterlin vermeyi taahhüt eder. Ayrıca Afganistan'ın ihtiyaç duyduğu askerî ve sivil personel, mühendisler göndermeyi taahhüt eder. Bu personel Afgan Krallığı'nın personeli olarak istihdam edilebilir.
5. Afgan Hükümeti bu tedbirleri kendini güçlendirmek ve ihtiyaç duyduğunda bu imkanlardan faydalanmak için kabul eder.
6. Alman hükümeti, Afganistan'ın savaşa girmesi veya seferberlik ilân etmesi halinde kaybedebileceği veya kazanabileceği toprakların hakimi oldu-

¹¹ Aynı belge.

¹² FO 371/3296/40572, 5 Mart 1918, Hindistan Bakanlığı'ndan Dışişleri Bakanlığı'na 11 Ocak 1918 tarihli Hindistan İngiliz İdaresi Dışişleri Bakanlığı tarafından Hindistan Bakanlığı'na gönderilen yazının sureti.

đunu kabul eder; Afganistan'ın işgale uğraması halinde ise her zaman Afgan Krallığı'nı savunmak için bütün tedbirleri alacağını taahhüt eder.

7. Afgan Hükümeti Werner Otto von Hentig'i Alman İmparatorluğu'nun Afganistan büyükelçisi olarak tanır ve Alman, Türk, Avusturyalı temsilcilerle gizli görüşmelere sınırlı yetkilerle donatılmış temsilcisini İran'ın başkentine gönderecektir.

8. Aşağıdaki Alman büyükelçiliği ile ilgilidir:

a. Büyükelçiliğin güvenlik mensupları 20-30 kişiden fazla olmayacaktır.

b. Büyükelçilik binası ve lojmanı için yer alınmasına müsaade edilecektir.

c. Bir Afganlının, suç işlemiş olsun veya olmasın, büyükelçiliğe sığınmasına müsaade edilmeyecektir

d. Eğer bir Alman tebaası Afganistan'da adli bir davası olursa Afgan kanunlarına muhatap olacak ve büyükelçi bununla hiç ilgilenmeyecektir. Diğer ticarî sahalarda ve yeni meselelerde eğer Afganistan'ın kanunları yetersizse Afganistan Hükümeti yeni kanunlar yapacaktır.

9. Genel barıştan sonra Afgan ve Alman hükümetleri arasında bir ticaret antlaşması imzalanacaktır.

10. Tahran'da Afganistan elçisi Alman Hükümeti'nin bu taslak antlaşmayı onayladığı haberini alır almaz iki taraf antlaşmayı yürürlüğe sokmuş olacaktır.

Yüce Afgan Hükümeti adına Alman Hükümeti ile yukarıda maddeleri içeren bir ittifakın tesis edilmesini arzu ediyorum. Emir Habibullah, 18 Rebiyülevvel 1916.¹³

Afgan Hükümeti, Alman Hükümeti ile dostluk kurmayı ve yukarıdaki taslağın ihtiva ettiği şartlar doğrultusunda bir antlaşma imzalamak istemektedir. Ümit ederiz ki Alman Hükümeti bu dostluk antlaşmasını Kabul eder. Nidermayer, Hentig. 24 Ocak 1916.

¹³ Afgan Emiri'nin attığı 18 Rebiyülevvel 1918 tarihi belge üzerindeki orijinal tarihtir. İttifak antlaşmasının aslı için bakınız ek 1.

Bu dokümanların devamında Hentig özel olarak hükümetine antlaşma metninin altındaki ifadelerinin Emir Habibullah ve Afgan Hükümeti üyelerinden Nasrullah tarafından talep edildiği için yazıldığını bildirmektedir. Hentig'e göre Emir ve Nasrullah Afgan Hükümeti'nin diğer üyelerini ikna etmek için bu ifadeleri kullanacaktı. Bu arada Almanya taslak metni acilen kabul etmeliydi ki Afganistan biran önce kazanılmalıydı. Yine Hentig'e göre antlaşma gereğince Afganistan'a gelmesi gereken Almanların Kabil'e varması Afganistan'ın savaşa girmesi anlamını taşıyacaktı.¹⁴ Niedermayer'in raporunda ise Afgan ordusunun 80 000 civarında olduğu, para ve silah temin edildiğinde bu sayının 400 000 veya 500 000'e çıkabileceğini; genel havanın iyi olduğunu ve İngilizlerin Afgan sınırında çok sinirli olduklarını bildirmektedir. Afganistan'ın ihtiyaçları arasında telsiz istasyonu, çok sayıda top, tüfek ve cephanenin yanı sıra bir milyon sterlin para ve bir-iki uçak vardı. Niedermayer'e göre eğer Alman veya Türk iyi teçhiz edilmiş 10 000 kişilik bir ordu Afgan sınırına gelirse Emir'in büyük talepleri karşılanmadan da Afganistan savaşa girebilecekti.¹⁵

Bu antlaşma Hindistan İngiliz İdaresi tarafından değerlendirildi. Bu değerlendirmeye göre eğer Emir'e bu antlaşmanın mahiyeti sorulursa Emir'in muhtemelen içinde bulunduğu şartları sebep olarak göstereceği ve kağıt üzerinde çok şey vermiş gibi gözükse de aslında ciddi bir taviz vermediğini söyleyeceği tahmin edilmektedir. Mesela birinci ve ikinci maddelerle ilgili olarak Emir, Afganistan'ın bağımsızlığının Almanya veya herhangi bir devlet tarafından tanınmasına İngiltere'nin itiraz edemeyeceği, üçüncü madde için ise Afgan silahlı kuvvetlerinin modernizasyonunun uzun bir geçmişi olduğunu; ayrıca İran, Hindistan ve Türkistan ile siyasî ilişkiler kurmanın Almanları yarıltmaya yönelik bir husus olduğunu, zaten halihazırda Afganistan'ın bu

¹⁴ FO 371/3296/40572, 5 Mart 1918, Hindistan Bakanlığı'ndan Dışişleri Bakanlığı'na 11 Ocak 1918 tarihli Hindistan İngiliz İdaresi Dışişleri Bakanlığı tarafından Hindistan Bakanlığı'na gönderilen yazının sureti. Bu dokümanlardan Hentig'in Hint liderlerle bağlantı kurduğu, Niedermayer'in ise Afgan Genelkurmay Başkanlığı'nın çalışmalarına katıldığı anlaşılmaktadır.

¹⁵ Aynı belge. Yine Niedermayer imzalı 25 Ocak 1918 tarihli bir başka notta Emir'in eğer 200 000 ile 100 000 arasında Alman veya Türk askerinin Afganistan'a gelmesi halinde derhal savaşa gireceğini söylediğini belirtmektedir.

halklarla normal ilişkilerinin bulunduğunu soyleyecekti. Alman silahları ve teknik elemanları için ise Emir, Afganistan için büyük bir kazanç olan bu karşılıksız teklifleri reddetmesinin akla uygun olmayacağını bildirecekti. Hindistan İngiliz İdaresi'nin yaptığı bu değerlendirmeye göre beşinci maddeye muhtemelen Emir bütün bu tedbirlerin Afganistan'ın kaynaklarını, gücünü artırmaya yönelik tedbirler olarak kabul edilmesi gerektiğinin, kendisinin bu yardımlar karşılığında hiçbir şey vermeyeceğinin delili idi. Almanya'nın Afganistan'ı bir savaşa girmesi halinde koruyacağını ifade eden altıncı maddeye ise Emir bunun bir blöf olduğunu ve savaşa girme şartına bağlı olduğunu ama kendisinin savaşa girmeye hiç niyeti bulunmadığını ifade edecekti. Yedinci madde için ise Emir, Almanya'nın büyük elçisini tanımaktan başka çaresinin olmadığını, Tahran'a göndereceği temsilcinin ise büyük elçiliğini hiçbir zaman ilân etmeyeceğini, barış konferansına temsilci göndermesini ise kendisinden halkının istediği şeklinde açıklayacaktı. İngiliz yetkiliye göre büyükelçilik ile ilgili hususlar Emir tarafından blöf olarak değerlendirilecekti. Çünkü Emir, İngiltere ve Rusya'nın Alman büyükelçiliğinin Afganistan'da açılmasına müsaade etmeyeceğinin farkında idi. Taslak ittifakta ifade edilen ticaret antlaşması diğer bir blöftü. Bu antlaşmada Emir öyle ağır talepler ile ri sürecekti ki antlaşma metni Almanlar tarafından kabul edilmeyecekti. Denys Bray imzasını taşıyan bu değerlendirme de, antlaşmanın yürürlüğe girmesi ile ilgili olan son madde için ise Emir, bu antlaşmanın taslak olduğunu ve kesinlikle tasdikleşmeyeceğini, çünkü Afganistan temsilcisinin Almanya'nın cevabını almak için İran'a gitmesine izin vermeyeceğini ifade edecekti.¹⁶

Hindistan İngiliz İdaresi Dışışleri Bakanlığı siyasi istihbarat masasından Bray bu değerlendirmesinde antlaşma maddelerini Emir'in nasıl açıklayacağına dair tahminlerini bu şekilde sıraladıktan sonra antlaşmanın genel bir değerlendirmesini de yapar. Bu sonuç değerlendirmesine göre, eğer İngiltere Emir'e bu antlaşma ile ilgili bir ultiatom verse, muhtemelen Emir hem Türk-Alman askerî heyetini idare ve hem de Afganistan'daki ittifak taraftar-

¹⁶ FO 371/3296/40572, 5 Mart 1918, Hindistan Bakanlığı'ndan Dışışleri Bakanlığı'na Seiler'in Günlüğü konulu, 11 Ocak 1918 tarihli memorandum.

larını pasifize için böyle bir yola müracaat etmek zorunda kaldığını ifade edecekti. Bu cevabın yanı sıra Emir antlaşmanın varlığını reddetmeyi de seçebilirdi. Emir Habibullah olarak atılan imzanın farklı olduğuna da dikkat çekebilirdi. Önemli belgeleri Emir Habibullah olarak imzalayan Emir'in, "siraj-ül-millet ve-d-din" olarak imza atmadığını da söyleyebilirdi. Fakat Bray'a göre Emir bizzat kendi kalem ile taslak antlaşmayı imzalamasa bile antlaşmanın şartlarının O'nun bilgisi dahilinde tespit edildiği aşikârdı.¹⁷

Hindistan İngiliz İdaresi Dışişleri'ne göre Emir Türk-Alman heyetini kabul etmekle İngiltere ile olan antlaşmalarını teknik açıdan ihlâl etmişti. Bu ihlâli, taslak antlaşmayı imzalamakla daha da büyütülmüştü. Bununla beraber, Emir'in içinde bulunduğu şartlar dikkate alınmalıydı. Bu şartları üç ana grupta toplamak gerekliydi: Birincisi, Emir'in danışmanları arasında Türk-Alman ittifakı yanında savaşa girmek isteyenlerin sayısı az değildi. İkincisi, Afganlılar arasında da genellikle bu düşünce hakimdi. Son olarak, Emir, İngiltere'nin savaşı kaybedebileceği ihtimalini aklından çıkarmıyordu. Diğer bir ifade ile savaşın sonunda Türk-Alman kampının galibiyetinden faydalanmak reddedilebilecek bir ihtimal değildi. Bu münasebetle, Emir bir taraftan İngiltere ile olan dostluğunu korumasına ve ittifak taraftarı danışmanlarını oyaltmasına, diğer taraftan halkının isyan etmesini engellemesine ve nihayet İngiltere'nin mağlup olması halinde ülkesini ve tahtını muhafaza etmesine yardımcı olacak bir yol izlemeliydi. Bu siyaseti için İngiltere'nin Emir'e çok da fazla kızma şansı yoktu. Emir sadece makyavelist bir politika takip ediyordu. Sonuç itibariyle rapor, Alman-Afganistan ittifak antlaşmasının ortaya çıkması Emir'e yönelik politikalarının değişmesini gerektirmezdi. Çünkü imzalanalı iki yıl olmuş olan bu antlaşma şu ana kadar Afganistan'ı savaşa sokmamıştı. Fakat Emir'e karşı bundan sonra çok daha dikkatli olmak gerekliydi. Aksi takdirde, Emir'in İngiltere'ye karşı olan bütün iyi niyetine rağmen Afganistan sınırına gelecek küçük bir Türk-Alman askerî gücü ülkenin kaybına sebep olabilirdi.¹⁸

¹⁷ Aynı belge.

¹⁸ Aynı belge.

Bu bilgiyi alan Londra'daki ilgili bakanlar Emir'in tamamen ittifak grubuna kaymasını engellemek için tedbir almayı gerekli gördüler. Emir'i ikna etmenin bir yolu olarak Hindistan İngiliz yönetiminin 12 Şubat 1918 tarihli telgrafında yer alan bir teklifi uygun bulundu. Bu teklife göre Rusya'nın daha önceden işgal ettiği Panijdeh, (Pencah), Shignan ve Roshan şehirlerinin Emir tarafından kontrol altına alınmasına göz yumulabilirdi. Bu teklifi gündeme getiren İngiliz Hint yönetimine göre, Rus-İngiliz ittifakı Bolşevik ihtilâli sonrasında bozulduğu için Afganistan'ın bu işgaline destek çıkmak mümkün olabilecekti.¹⁹ Bu teklifi Savaş (savunma) ve Dışışleri Bakanlıkları'na 16 Şubat'ta ileten Hindistan Bakanlığı teklifi uygun gördüklerini, eski Afgan topraklarının Afganistan'a dahil edilmesinin İngiltere'nin Hindistan'daki menfaatleri yönünden faydalı olacağını bildirmektedir. Hindistan Bakanı Montagu'e göre bu bölgenin Afganistan'a dahil edilmesi Afganistan'da hayli popüler olacak, dolayısıyla Afganlıların Hindistan sınırına olan ilgileri Kuzey Batı sınırına yönelecekti. Ayrıca Türklerin ve Almanların Orta Asya müslümanlarını birleştirme politikasının gerçekleşmesinin engellenmesi mümkün olacaktı. Fakat bu uygulama İngiltere ve Rusya'nın karşılıklı olarak sorumlu olduğu 1885-1887 Rus-Afgan sınır antlaşmasına ters düşecekti. Ancak bu politikanın uygunluğu İngiliz Hükümeti'nin genel Rus politikasındaki değişiklikle bağlantılı olacaktı. Diğer bir ifade ile Rusya'daki yeni Bolşevik rejime İngiltere menfi tavrı aldığı için 1885-7 sınır düzenlemeleri gererliliğini kaybetmiş olarak değerlendirilebilirdi.²⁰

Hindistan Bakanlığı'nın raporunda, Savaş Bakanlığı'nın 23 Şubat'ta cevap verdiğini görüyoruz. Bu cevapta Hindistan Bakanlığı'nın görüşü uygun bulunmuş, Emir'in mümkün olduğu kadar hareket alanının genişletilmesini ve Emir'e bu hususta özel ve gizli bir işaret verilmesinin isabetli olacağı vurgulanmıştır. Dışışleri Bakanlığı da, Afganistan'ın zikredilen yerleri kontrolüne almasını uygun görmekle beraber Emir'e bu konuda gizli veya açık bir teklifte bulunulmasını sakıncalı görmüştür. Sebep olarak Emir'in hareketin-

¹⁹ FO 371/3296/54690, 26 Mart 1918, Hindistan Bakanlığı Siyası İştihbarat Dairesi'nden Dışışleri Bakanlığı'na 12 Şubat 1918 tarihli, Rus-Afgan sınırı başlıklı bir rapor.

²⁰ Aynı belge.

den dolayı İngiltere herhangi bir sorumluluk üstlenmek zorunda kalmaması gerektiği gösterilmektedir.²¹ Netice itibariyle, Dışişleri Bakanlığı'nın görüşü doğrultusunda Hindistan İngiliz Yönetimi bilgilendirildi. Emir'in eski Afgan topraklarını işgal etmesi teklifinin kabul edildiği ancak Emir'e bu hususta bir telkinde bulunulmasının sakıncalı olacağı bildirildi.²²

Bu ifadelerden anlaşılacağı gibi İngiltere, Türk-Alman ittifakının Afganistan'daki faaliyetlerinden son derece kaygılıdır. Bu kaygının etkisiyle Afgan Emir'inin topraklarını genişletmesi dahi yerinde bir karar olarak görülmemiştir.

III. Hindistan İngiliz İdaresi ve Emir Habibullah

Hindistan İngiliz İdaresi'nin konuyla ilgili düşüncelerini öğrenmek amacıyla Mart ayı içerisinde Emir'e bir mektup yazdığı anlaşılmaktadır. İngiliz Valisi Lord Chelmsford'a 27 Mayıs 1918 tarihli cevabî bir mektup yazan Emir Habibullah, Türk-Alman ittifakının ülkesindeki tesirlerini asgariye indirmek için bazı şartlar talep etmektedir. Mektubuna başlarken Rusya'daki ihtilâli müteakip Kafkasya ve Türkistan'daki istikrarsızlığın farkında olduğunu, bu istikrarsızlığın Afganistan ve Hindistan için büyük tehlike oluşturabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca Almanya'nın Osmanlı Devleti'ni müttefik olarak kazanmasının İslam Dünyası'ndaki etkisinin büyük olduğunu bildirmektedir. Bu genel değerlendirmeyi yapan Emir, bu sıkıntıların aşılması ve Hindistan'ın güvenliğinin sağlanması için iki hususun gerekliliğine dikkat çekmektedir: Birincisi, Afganistan'ın kuvvetli olması, ikincisi ise Hindistan'da yaşayan (müslüman) halkın gönlünün kazanılması idi. Birinci hususta Afganistan'ın güçlü olmasının yolunun Afganlıların para ve silahça güçlendirilmesiyle mümkün olduğu vurgulanmaktadır. Fakat Emir, Afganistan'ı ancak Afganlıların koruyabileceğini, yardım amacıyla da olsa kendi topraklarına giren herhangi bir ülkenin ordusunu düşman kabul edeceğini beyan etmektedir. Diğer bir deyişle İngiliz ordusuna da Alman ve Türklere karşı yar-

²¹ Aynı belge.

²² Aynı belge. Londra'nın görüşü Hindistan'a 7 Mart 1918 tarihinde bildirmiştir.

dım amacıyla Afganistan'a girmemesi gerektiği hatırlatılmaktadır. Güçlendirilmiş Afgan ordusunun Hindistan'ın tabii koruyucusu olacağı mektupta vurgulanmaktadır. Afgan ordusunun güçlendirilmesi için ise 400 000 tüfek, 400 büyük ve kkk çapta top ve cephanesi ile birlikte 40 milyon Hindistan rupisi para talep edilmektedir. Bu yardımın karşılığında Hindistan'a düşman hiçbir gücün Afganistan'dan geemeyeceğinin teminatı verilmektedir. Ayrıca, Emir  senedir devam ettirdiği tarafsızlığı bundan sonra da bozmayacağını vurgulamaktadır.²³ Bu sözüyle beraber Emir diplomatik dille ifade ettiği bir tehdidi mektubuna ilave etmiştir:

Ama eğer Avrupa'daki büyük savaş Türkistan'dan Afganistan'a doğru ilerlerse, silahsız, cephanesiz ve parasız Afganistan ne yapabilir? Sizden talep ettiğimiz silah, cephane ve para miktarı biraz büyük görünebilir ama Hindistan gibi büyük bir ülkenin güvenliğinin sağlanması için bedeli olarak düşünüldüğünde çok kkk bir bedeldir...²⁴

Emir'in bu mektubu Birleşik Krallık Hindistan Valiliği tarafından ilk olarak şu şekilde değerlendirilmiştir: Emir'in mektubuna acele cevap vermeye gerek yoktu. Emir kendi cevabını yazmakta çok yavaş davranmıştı. Emir'in mektubundaki taleplerini kabul etmek mümkün değildi. Fakat cevabın içereceği ifadeler çok dikkatli seilmeliydi.²⁵

Vali'nin bu düşüncelerin dikkate alan Hindistan Bakanlığı Kafkasya'daki Osmanlı ordusunun faaliyetlerinden dolayı bir hayli tedirgindi. Hindistan Bakanlığı'na göre İttifak kuvvetlerinin ilerlemesi karşısında Afganistan'a o zamana kadar başarılı olarak uygulanan tarafsız ülke politikasına daha fazla gvenemeyecekleri aşikârdı. Bu sebeple Bakanlık  maddeden oluşan bir zm üzerinde durdu: Birincisi Emir'e bir ittifak teklifinin yapılması, ikincisi, silah, cephane ve ilgili malzemenin özellikle Afganistan'ın kuzey sınırında kullanılmak şartıyla verilmesi, ncs ise eski Afgan toprağı olan Panjdeh'i işgale Afgan Emiri'nin teşvik edilmesiydi. Bu tekliflerin karşılığın-

²³ FO 371/3296/149169, 30 Ağustos 1918, Hindistan Bakanlığı'ndan Dışışleri Bakanlığı'na "Afganistan'da Durum" başlıklı notlar; not 72.

²⁴ Aynı belge.

²⁵ FO 371/3296/149169, 30 Ağustos 1918, not 73.

da Emir'den Hindistan'ı ve Afganistan'ı tehdit eden Türk-Alman ilerlemesine karşı İngiltere ile beraberliğini ilân etmesi istenecekti. Bu çözüm, dikkat edilirse Emir'in taleplerinden daha fazlasını Afganistan'a kazandıracaktı. Bu düşüncesini Valiliğe bildiren Bakan Montaqu, meselenin acilen görüşülmesini istemekteydi.²⁶

Bakanlığın teklifleri Valilik tarafından değerlendirilerek sonucu Bakanlığa 1 Temmuz 1918 tarihinde uzun bir telgrafla bildirilmiştir. Söz konusu telgrafta Valilik şu hususlara dikkat çekmektedir: Emir ile açık bir ittifak yapmaya kesinlikle ihtiyaç ve fayda yoktu. Zaten Emir daha önce imzalanan bir antlaşma (Dane Antlaşması) ile İngiltere'nin müttefiki idi. Emir savaş boyunca Türklere eğilimi kuvvetli, fanatik bir müslüman toplumun başında olarak ülkesinin tarafsızlığını korumada ve İngiltere'ye karşı mesuliyetlerini yerine getirmede başarılı olmuştu. Bu başarının sağlanmasında, Valiliğin Habibullah'ı halkı karşısında mahcup düşmesine sebep olacak bir girişimde bulunmamasının da etkili olduğu bir gerçektir. Bu münasebetle Valilik temelde üç gerekçe ileri sürerek açık ittifakın isabetli olmayacağını bildirdi: Birincisi, bu ittifak girişimi İngiltere'nin büyük zâfiyetinin, kaynaklarını tükettiğinin ve Hindistan'ın güvenliği için Afganistan'a olan bağımlılığının bir işareti olarak algılanacaktı. İkinci gerekçe ise, Emir'in bu ittifak teklifini reddedeceği kesindi. İngiltere, Onu rencide etmiş olacak, böylece İngiltere bölgede itibar kaybına uğrayacaktı. Son olarak, ittifak teklifini kabul etse bile, Kabil'deki Osmanlı sempatanları Emir'e karşı bir darbe girişiminde bulunabilir, Emir tahtını ve canını kaybedebilirdi ki bu İngiltere'nin hiç arzu etmediği bir durumun ortaya çıkmasına sebep olabilirdi. Bu gerekçelere paralel olarak Afganistan'ın Kuzeyine silah sevki yapma teklifi de uygun değildi. Özellikle Kuzey bölgesine silahların gönderilmesi İngiltere'nin Emir'e yeterince güvenmediği izlenimi verebilir, Onu İngiltere'den uzaklaştırabilirdi. Ayrıca ülkenin Kuzeyindeki Panjdeh'e girmesini teşvik etmek de Hindistan Valisi'ne göre isabetli bir politika olmayacaktı. Bu teşvik muhtemelen Emir'in İngilte-

²⁶ FO 371/3296/149169, 30 Ağustos 1918, not 75. Hindistan Bakanlığı'ndan Hindistan Valiliği'ne 25 Haziran 1918. Bu telgrafta Bakanlık Afgan Emiri'nin Buhara Emiri ile işbirliği yapması da teklif edilmekteydi.

re'nin menfaatleri için bu işgale sürüklenmek istendiği düşüncesine sebep olacaktı. Böyle bir hareketin tamamen kendisinin inisiyatifi ile gerçekleşmesi İngiltere için daha doğru olacaktı.²⁷

Afgan Emir'i ile açık ittifak yapılmasına karşı çıkan Valilik Türk-Alman askerî faaliyetleri için başlıca üç tedbirden oluşan bir politika teklif etmekteydi:

1. Hindistan'ın Kuzey Batısında (Afganistan sınırında) hareket kabiliyeti yüksek büyük bir ordu konuşlandırmak. Bu ordu içeride ve dışarıdaki rahatsızlıkları gidereceği gibi, ordunun vurucu gücü Emir'i İngiltere ile dost kalmada ikna edecek ve Afganistan'daki fanatikleri teskin edecekti.

2. İngiltere, Emir Habibullah ile olan hoş görümlü ve dürüst samimi politikasına devam etmeli, sınırlarında Türk-Alman askerleri görüldüğünde bu güce karşı halkı ile beraber göğüs germesine yardımcı olacak desteği vermeliydi. Eğer Emir'in rızası olmazsa Türkler ve Almanlar ülkeye zorla girmek isteyeceklerdi.

3. Sınırdaki İngiliz haberleşme ağlarının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasını sağlayarak düşmana karşı gerektiğinde ordunun anında müdahale etmesini kolaylaştırmak.²⁸

Bu tekliflerin İngiliz Hükümeti'nce uygun bulunup bulunmadığının acilen kendilerine bildirilmesini isteyen Valilik aynı gün bir başka telgrafta Emir'in silah, cephane ve para taleplerini ihtiva eden mektubuna verilecek cevabı Londra'ya bildirerek hükümetten onayını istemiştir. Çok kibar bir usulpla kaleme alınan mektupta Emir'e, İngiltere'nin Afganistan ile olan dostluğunun gereklerini yerine getirmeye her zaman hazır olduğu ancak mevcut şartlarda askerî yardım yapmayı gerekli görmediği ifade edilmekteydi. Afganistan için asıl tehlike, güçlü bir Türk-Alman ordusunun Afganistan'a yürütmesi değil Almanya'nın küçük bir kuvveti Afganistan sınırına gönderip Afgan halkının dinî duygularını tahrik ederek bu güce halkın katılmasını sağla-

²⁷ FO 371/3296/149169, 30 Ağustos 1918, not 76. Hindistan Valiliği'nden Hindistan Bakanlığı'na 1 Temmuz 1918 tarihli telgraf.

²⁸ Aynı belge.

maktı. Vali Chelmsford, Almanya'nın, Afganistan'ın Makendra Pratep adında bir elçiyi Berlin'e göndererek silah, cephane ve para talebinde bulunduğu haberini yaydığını; bu haber doğru olsa bile Emir'in iç baskıdan buna mecbur kaldığına inandığını taslak mektupta belirtmekteydi. İngiltere'nin silah ve cephane yardımı yapması düşüncesi iki açıdan sakıncalı görülmekteydi: Bu yardım, Emir'in durumunu muhaliflerinin karşısında zora sokabilirdi; ayrıca talep edilen silah ve cephanenin sevkinde bazı pratik sıkıntılar vardı. Vali, Amerika'nın çok miktarda silah ve cephaneyi İngiltere'nin hizmetine sunmasıyla beraber İngiltere'nin, silah, cephane ve para konusunda çok rahat olmadığı, çok sayıda ve büyük cephelerde devam eden savaşta bu silah ve cephaneye ihtiyaç olduğunu, şu an için Afganistan'a silah yardımını uygun ve acil görmediklerini belirtmekteydi. Bununla beraber, 15 Temmuz 1918 ve 15 Ocak 1919 tarihlerinde ödenmek üzere ellışer lakhs altın bulyon²⁹ verebileceğini ifade etmekteydi. Bu mektupta Vali son olarak, Hindistan halkının İngiliz yönetiminden genellikle memnun olduğunu vurgulayarak Emir'in cevabî görüşlerine açık olduğunu ifade etmekteydi.³⁰

Bu taslak mektubun onayını isteyen Vali, mektubun hazırlanmasında azamî dikkat gösterildiğini, mektubun Emir'in tarafsızlığını korumasında ve halkını kontrol etmesinde yardımcı olacağını ümit ettiğini de eklemişti. Mektupta teklif edilen para yardımının onaylanmasının acilen gerekliliği ve mektupla ilgili Hükümet'in düşüncelerini ivedilikle kendisine bildirilmesi talep edilmekte, sebep olarak da Makendra Pratap'ın Berlin'den haberler getirdiğini ve Emir'in Almanya'nın teklifini değerlendirmeye aldığını bildirmekteydi.³¹

Vali'nin taslak mektubuna Hindistan Bakanlığı çok geçmeden cevap verdi: 5 Temmuz 1918 tarihli bu telgrafta Hükümetin, Valiliğin bir önceki telgraftaki Afganistan ile açık ittifaka karşı savunduğu görüşlerinin kuvvetini kabul ettiğini bildirmekteydi. Diğer bir ifade ile İngiliz Hükümeti, Valiliğin gö-

²⁹ Bu birim hakkında net bilgiye sahip olunamadığı için bu miktarın tam olarak kaç sterline tekabül ettiği anlaşılamadı.

³⁰ FO 371/3296/149169, 30 Ağustos 1918, not 77. Hindistan Valiliği'nden Hindistan Bakanlığı'na 1 Temmuz 1918 tarihli telgraf.

³¹ Aynı belge.

rüşlerini dikkate alarak Afganistan'a açık ittifak teklifinden vazgeçmişti. Bununla birlikte Emir'e kuzeyinde meydana gelebilecek bütün olağanüstülüklerle karşı hazırlıklı olması tavsiyesinin yapılmasının uygunluğunun dikkate alınması istenmiştir.

Telgrafın ikinci kısmında İngiliz Hükümeti, taslak mektubu genel hatları ile onayladığını ancak bazı noktaların tekrar gözden geçirilmesi gerektiğini bildirerek Emir'in Almanya ile yakınlaşması iddialarının mecburiyetten kaynaklandığına inandığını bildiren ifadenin çıkarılmasına dikkat çekmiştir.³² Ayrıca Amerika'nın yaptığı silah yardımının büyüklüğüne gerek olmadığı ve yine Emir'in silah ve cephane talebini karşılamanın İngiltere için kolay olmayacağı şeklinde düşüncenin de pek uygun olmadığı vurgulanmaktadır. Bu hususlarda Vali uyarılmakla beraber Hükümetin Vali'nin basiretine ve tecrübesine güvendiği, değişiklik yapmadan da mektubu gönderebileceği ifade edildikten sonra Türk-Alman tehdidinin büyüklüğüne vurgu yapılarak telgraf bitirilmiştir.³³

Vali Chelmsford, Londra'dan gelen telgrafın ihtiva ettiği hususları göz önüne almakla beraber taslaktaki ifadelerini çok fazla değiştirmeden 8 Temmuz 1918 tarihinde Emir Habibullah'a uzun bir mektup gönderdi. Bu mektupta Emir'in tarafsız politikasının takdire şayan olduğu, Almanya ve Osmanlı Devleti'nin Afganistan'ı bu çizgiden çıkarmak için iki ülkenin (İngiltere ve Afganistan) arasını propaganda ile açmaya çalıştığı, Emir'in Türklerin ve Almanların oyununa gelmeyeceğine inandığını vurgulamaktaydı. Taslak mektuptaki ifadelerine ek olarak bu mektupta Hindistan'da yaşayan müslümanların ve diğer Hintlilerin İngiliz idaresine genellikle sadık kaldığı, her ne kadar özerklik ve bağımsızlık talepleri yer yer olmakla beraber bu tartışmaların şiddete dönüşmediği, anayasal çerçevede kaldığı ifade edilmekteydi. Vali Chelmsford'a göre Hindistan müslümanlarının Türkiye'nin³⁴ savaşa gir-

³² Bu ifadenin mektuptaki aslı şöyledir: "...Even if these allegations are true, your action I feel sure was necessiated by internal difficulties, and my belief in sincerely of your policy remains unaffected; my appreciation of your difficulties indeed is enhanced..."

³³ FO 371/3296/149169, 30 Ağustos 1918, not 81, Hindistan Bakanlığı'ndan Hindistan Valiliği'ne 5 Temmuz 1918 tarihli telgraf.

³⁴ Bu dönem İngiliz belgelerinde Türkiye ifadesi Osmanlı Devleti yerine sıkça kullanılmıştır.

mesinden etkilendiği bir gerçektir. Fakat onlar aynı zamanda savaşın dinî boyutu olmadığını da farkındaydılar.³⁵

Mektubun Kabil'de Lord Chelmsford'un arzusu doğrultusunda etki gösterdiği Afganistan Hükümeti üyelerinden birisinin Valiliğe gönderdiği telgrafta görülmektedir. Bu telgraftan İngiltere adına hareket ettiği anlaşılan Afganistan Maliye Bakanı ve aynı zamanda Emir Habibullah'ın güvendiği kişilerden oluşturduğu gizli idare kurulunun da üyesi olan Abdul Quayum (Abdulkayyum), Afganistan'ın tarafsızlığı konusunun bir devlet şurasında ele alındığını, çok sert tartışmaların cereyan ettiği bu şurada Afganistan'ın her iki blokta gelebilecek askerî müdahaleye bütün gücüyle direnmesi ve savaşın dışında kalmasının kararlaştırıldığını İngiliz yönetimine rapor etmekteydi. ³⁶ Bu rapora göre Afganistan'ın her iki taraftan da mümkün olduğu kadar silah, cephane ve para almaya çalışması ve bunları ilk işgalciye karşı kullanması da alınan bir diğer karardır. Emir, kendisi hal' edilmedikçe Alman-Türk ordusunun Afganistan'a girmesine razı olmayacağını, hal' edilmesi halinde ise Hindistan'a sığınacağını söylediği de Afgan Maliye Bakanı tarafından telgrafta aktarılmaktaydı.³⁷ Afgan Maliye Bakanı'nın bu telgrafı, İngiltere'nin Afganistan'ın tarafsızlığını koruma siyasetinde başarılı olduğunu göstermekteydi.

Sonuç

İngiliz emperyalizminin Asya'daki varlığının önemli bir halkasını oluşturan Afganistan'ın özellikle I. Dünya Savaşı sonlarında tarafsız, tampon devlet olarak önemi İngiltere için çok artmıştı. Hindistan'daki İngiliz İdaresi'nin evvela çok ciddiye almadığı, Almanya'nın müttefikleri Osmanlı Devleti ile be-

³⁵ FO 371/3296/149169, 30 Ağustos 1918, not 82, 8 Temmuz 1918 tarihli Hindistan Valisi'nin Emir Habibullah'a mektubu. Bu mektupta aynen taslağında olduğu gibi 15 Temmuz 1918 ve 15 Ocak 1919 tarihlerinde önemli miktardaki bir paranın Emir'in tasarrufuna verileceği bildirilmiştir. Mektubun aslı için bakınız ek 2.

³⁶ FO 371/3296/188833, 15 Kasım 1918, not 94, 8 Ağustos 1918 tarihli Hindistan Valiliği'nden Hindistan Bakanlığı'na telgraf.

³⁷ Aynı belge. Abdulkayyum, Afgan Hükümeti'nin bir diğer üyesi olan ve Türk-Alman ittifakına girmeyi hararetle savunan Nasrullah'ın kendisine karşı fırsat kolladığını ve gerekirse Hindistan'a iltica edeceğini telgrafına ilave etmiştir.

raber Afganistan'a nfz etme gayreti, Alman-Afgan ittifak antlaşmasının ortaya çıkması ile Delhi ve Londra'da büyük bir tedirginliğe sebep olmuştur. Bilhassa Rusya'nın Bolşevik ihtilâli neticesinde Britanya'nın Orta Asya ve Kafkasya'daki müttefiki olarak devreden çıkmasından sonra, İngiltere bölgedeki imparatorluk menfaatlerini cidd olarak tehdit altında hissetmiştir. Bu tehdidi bertaraf etmek için bir taraftan Osmanlı Devleti'ne karşı Irak ve Suriye istikametinde taarruzlarını güçlendirirken diğer taraftan Kafkasya'da Türk ilerleyişini durdurmak amacıyla bölgedeki Gürcü ve Ermeni unsurları kullanmayı denemiştir.³⁸

İngiliz devlet adamlarının, Afganistan'ı İngiltere'nin çizgisinde tutmak için kendilerini çaresiz hissettikleri belgelerden anlaşılmaktadır. Hindistan Valiliği, Afgan Emiri'ni küstürmemek için Alman-Afgan ittifakını gündeme getirmeyip bilakis ihtiyaçları konusunda İngiltere'nin yardımcı olacağı teklifini Emir'e yaparken, Londra'daki Hindistan ve Dışışleri Bakanlıkları Emir Habibullah'ın Afganistan'ın kuzeyindeki toprakları işgal etmesini uygun görmüşlerdi. Bu kritik dönemde Afganistan'ı tarafsız bir devlet olarak tutma siyasetinde Vali Lord Chelmsford'un nezaket diplomasisinin başarılı olduğu görülmektedir.

³⁸ İngiltere'nin bu tarihte Kafkasya'daki faaliyetleri için bakınız K. Tuncer ağlayan, "Birinci Dünya Savaşı Sonlarında Kafkasya'da İngiliz Faaliyetleri", *Belleten*, cilt LXIV, sayı 240, s. 491-512.

ÖZET

İngiliz emperyalizminin Asya'daki varlığının önemli bir halkasını oluşturan Afganistan'ın özellikle I. Dünya Savaşı sonlarında tarafsız, tampon devlet olarak önemi İngiltere için çok artmıştı. Hindistan'daki İngiliz İdare-si'nin evvela çok ciddiye almadığı, Almanya'nın müttefiki Osmanlı Devleti ile beraber Afganistan'a nüfuz etme gayreti, Alman-Afgan ittifak antlaşmasının ortaya çıkması ile Delhi ve Londra'da büyük bir tedirginliğe sebep olmuştur. Bilhassa Rusya'nın Bolşevik ihtilâli neticesinde Britanya'nın Ortay Asya ve Kakasya'daki müttefiki olarak devreden çıkmasından sonra, İngiltere bölgedeki imparatorluk menfaatlerini ciddi olarak tehdit altında hissetmiştir. İngiliz devlet adamlarının, Afganistan'ı İngiltere'nin çizgisinde tutmak için kendilerini çaresiz hissettikleri belgelerden anlaşılmaktadır. Hindistan Valiliği, Afgan Emiri'ni küstürmemek için Alman-Afgan ittifakını gündeme getirmeyip bilakis ihtiyaçları konusunda İngiltere'nin yardımcı olacağı teklifini Emir'e yaparken, Londra'daki Hindistan ve Dışişleri Bakanlıkları Emir Habibullah'ın Afganistan'ın kuzeyindeki toprakları işgal etmesini uygun görmüşlerdir.

Anahtar Kelime

İngiltere, Afganistan, Alman-Türk Heyeti, Alman-Afgan ittifakı, 1917-1918.

ABSTRACT

Afghanistan had been a key country during the great war for British existence in Asia with regard to defense of India as a neutral state. Since German and her ally Ottoman governments tried to take Afghanistan into their alliance British government became anxious about aspects of these attempts. When a draft treaty between Germany and Afghanistan was discovered in addition to the loss of Russia as an ally following the Bolshevik Revolution in 1917, Britain's concerns about Afghanistan grew. To keep the Amir of Afghanistan in their line the British policy-makers discussed and developed some policies which are the main subjects of this study.

Key Words,

Britain, Afghanistan, Turco-German mission, German-Afghanistan Alliance, 1917-1918.